

СИСТЕМНІ ОЗНАКИ КРИЗИ ПІДПРИЄМСТВ ПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ

SYSTEMIC SIGNS OF CRISIS IN THE INDUSTRY AND IN THE ECONOMY OF UKRAINE IN GENERAL

У статті висвітлено погляди науковців на сутність кризи та виділено основні, на думку автора, ознаки кризи. Надано авторське бачення терміна «криза». Розглянуто ймовірність появи ознак кризи на стадіях розвитку підприємства під впливом найбільш вагомих внутрішніх і зовнішніх факторів. Проаналізовано динаміку дебіторської та кредиторської заборгованості в народному господарстві України, зокрема промислових підприємств.

Ключові слова: криза, фінансова криза, ознаки криз, наслідки криз, оборотні активи, дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість.

В статье освещены взгляды ученых на сущность кризиса и выделены основные, по мнению автора, признаки кризиса. Предоставлено авторское видение термина «кризис». Рассмотрена вероятность появления признаков кризиса на стадиях развития предприятия под влиянием наиболее весомых внутренних и внешних факторов.

Проанализирована динамика дебиторской и кредиторской задолженности в народном хозяйстве Украины, в частности промышленных предприятий.

Ключевые слова: кризис, финансовый кризис, признаки кризисов, последствия кризисов, оборотные активы, дебиторская задолженность, кредиторская задолженность.

The article presents the views of scientists on the nature of the crisis and highlights according to the author's view the main features of the crisis. The author's vision of the "crisis" definition is presented. The possibility of crisis signs appearance on enterprise's development stages under the influence of the most important internal and external factors is considered. The dynamics of receivables and accounts payables in the national economy of Ukraine particularly in industrial enterprises was analyzed.

Key words: crisis, financial crisis, signs of crisis, consequences of crises, circulating assets, receivables, accounts payable.

УДК338.14.4(477)

Шашкіна М.С.

аспірант кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Запорізька державна інженерна
академія

Постановка проблеми. Основні показники фінансового стану підприємств в Україні, такі як чистий прибуток (збиток), дають підстави стверджувати, що підприємства, зокрема промислові, знаходяться у кризовому стані. Для прийняття адекватних і економічно обґрунтованих рішень з усунення криз необхідно їх оцінити; така оцінка визначає глибину кризи і рівень її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Причини настання криз, їх класифікація, фактори виникнення, стадії розвитку та наслідки були предметом дослідження найбільш відомих зарубіжних вчених, таких як, зокрема, К. Маркс, М. Кейнс, П. Самуельсон, Й. Шумпетер. Значний внесок у вивчення криз зробили такі вітчизняні вчені, як, зокрема, І.О. Бланк, А.М. Поддєрьогін, О.І. Барановський, В.О. Василенко.

Постановка завдання. Метою статті є визначення поняття кризи та основних її ознак, оцінка стану оборотних коштів підприємств України.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах функціонування підприємств завжди є можливість прояву ознак кризи, оскільки фінансово-господарська діяльність є ризикованою, а негативний вплив зовнішніх факторів обмежує розвиток підприємств. Частина підприємств не має змоги утримати досягнутий режим діяльності з виробництва через неефективне управління та/або вплив зовнішнього середовища функціонування підприємства. Стан таких підприємств можна ідентифікувати як кризовий. З огляду на множинність підходів до визначення сутності кризи дослідимо погляди вітчизняних науковців та визначимо ознаки кризових явищ в економіці країни.

Термін «криза» (від грецьк. *Krino* – поділяю, суджу) в найбільш загальному вигляді означає перелом, переворот, що змінив хід подій [5, с. 242]. На відміну від більшості трактувань цього терміна в цьому визначенні спостерігається відсутність зазначення негативного характеру кризи, вона сприймається як можливість.

Сучасні вітчизняні економісти під економічною кризою розуміють такий стан економіки, який характеризується значним падінням обсягів виробництва та реалізації продукції [4, с. 188]. Російський економіст М.І. Туган-Барановський, відомий своєю роботою «Промышленные кризисы в современной Англии, их причины и влияние на народную жизнь», що досліджував промислові кризи в Англії та капіталістичне суспільство припускав, що криза – це хвороба напелеглива, тривала і затяжна [7, с. 476]. М.І. Туган-Барановський вважав, що проблема криз може бути задовільно вирішена лише на основі правильної теорії ринку. При цьому він констатував, що сучасна йому економічна наука в особі більшості її представників знаходилася на позиції помилкової теорії ринку, отже, немає нічого дивного в тому, що проблема криз виявилася їй не під силу. Сам М.І. Туган-Барановський дійшов висновку, що загальноекономічна криза починається з фінансової [1, с. 4]. Розглянемо визначення фінансової кризи, які пропонують до розгляду вітчизняні науковці.

Українські вчені по-різному визначають термін «фінансова криза» (табл. 1), що свідчить про різноманітність наукових підходів до розгляду цього явища.

Розглянувши визначення і сприйняття кризових явищ різними науковцями у різні періоди розвитку суспільства, можемо стверджувати, що погляди економістів на кризові явища зазнали еволюції значних змін, а саме від розуміння її як хвороби та тяжкого стану до сприйняття її як «підказки» про необхідність перегляду управлінських рішень з оновленим сприйняттям.

На основі наведених визначень виділимо найбільш суттєві ознаки кризових явищ (рис. 1).

З огляду на представлені ознаки кризи можемо сформулювати таке авторське визначення цього терміна: це спричинений циклічними коливаннями та/або рядом невірних управлінських рішень стан економічного(-их) суб'єкта(-ів), що характеризується неможливістю задоволення фінансових потреб та обмеженими можливостями, що в разі ігнорування необхідності зміни поведінки може призвести до банкрутства і ліквідації.

Таким чином, аналізуючи вплив кризи на фінансово-господарську діяльність підприємств, зокрема промислових, неможливо не враховувати вплив економічних, політичних, соціальних факторів, а також взаємозв'язок всіх суб'єктів господарювання. Тобто управлінці стикаються з проблемами, навіть своєчасно визначивши ознаки кризових явищ на підприємстві, оскільки:

– можуть відчувати тиск з боку держави у вигляді значних сум податкових зобов'язань, недосконалого і мінливого законодавства та недостатньої кількості інвестицій;

– пов'язані з іншими підприємствами, які не в змозі своєчасно оплатити вартість реалізованої продукції, що призводить до збільшення дебіторської і кредиторської заборгованості;

– пов'язані з фізичними особами (покупцями продукції), які також можуть відчувати недолік грошових коштів;

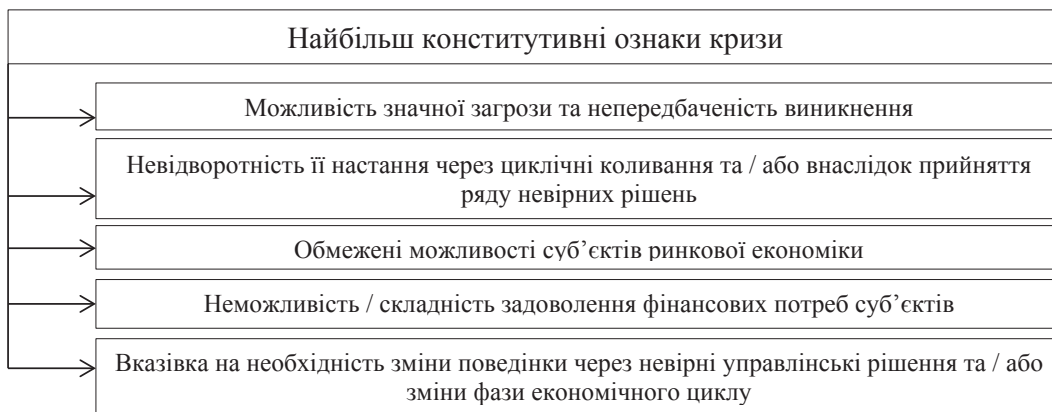

Рис. 1. Найбільш конститутивні ознаки кризи

Джерело: складено автором

Таблиця 1

Підходи до визначення терміна «фінансова криза» різними науковцями

Науковець	Визначення терміна «фінансова криза»
І.А. Бланк	Одна з найбільш серйозних форм порушення його фінансової рівноваги, що відображає циклічно виникаючі протягом його життєвого циклу під впливом різноманітних факторів протиріччя між фактичним станом його фінансового потенціалу та необхідним обсягом фінансових потреб, що несе найбільш небезпечні потенційні загрози його функціонуванню [8, с. 585].
Е.І. Цибульська	Фаза розбалансованої діяльності підприємства та обмежених можливостей впливу його керівництва на фінансові відносини, що виникають на цьому підприємстві [10, с. 92].
В.П. Мартиненко, Н.І. Климаш, К.В. Багацька, І.В. Дем'яненко	Фаза розбалансованої діяльності суб'єкта господарювання в результаті впливу зовнішніх та внутрішніх факторів, що проявляється в суперечності між фактичним станом фінансів підприємства і необхідним обсягом фінансових потреб [9, с. 277].
І.О. Тивончук	Різке погіршення стану грошово-фінансової системи або її окремих елементів, внаслідок чого ускладнюється або унеможливується виконання нею своїх функцій, через що економіка зазнає втрат [6, с. 118].
О.Д. Василик	Глибокий розлад фінансової системи держави, зумовлений економічними й політичними чинниками [3, с. 68].
А.Д. Чернявський	Вказівка на необхідність оновлення, перебудови в еволюційному процесі розвитку підприємства, що сприяє звільненню від певної ірраціональності або помилково визначених цілей [11, с. 130].

– певною мірою залежать від міжнародних фінансових інститутів, що можуть надати підтримку інвестиціями чи відмовити в ній.

Оскільки криза може виникнути на будь-якій стадії розвитку підприємства, розглянемо прояви кризи, які ведуть до необхідності перегляду системи управління та можуть бути застосовані з врахуванням впливу найбільш істотних внутрішніх

і зовнішніх факторів, можливих ускладнень через загальну кризову ситуацію в країні, дефіциту коштів та фази економічного циклу (рис. 2).

Таким чином, можемо зробити висновок, що на різних стадіях розвитку підприємства по-різному реагують на негативний вплив факторів. На початку своєї діяльності підприємство стикається з багатьма труднощами, а до третього року

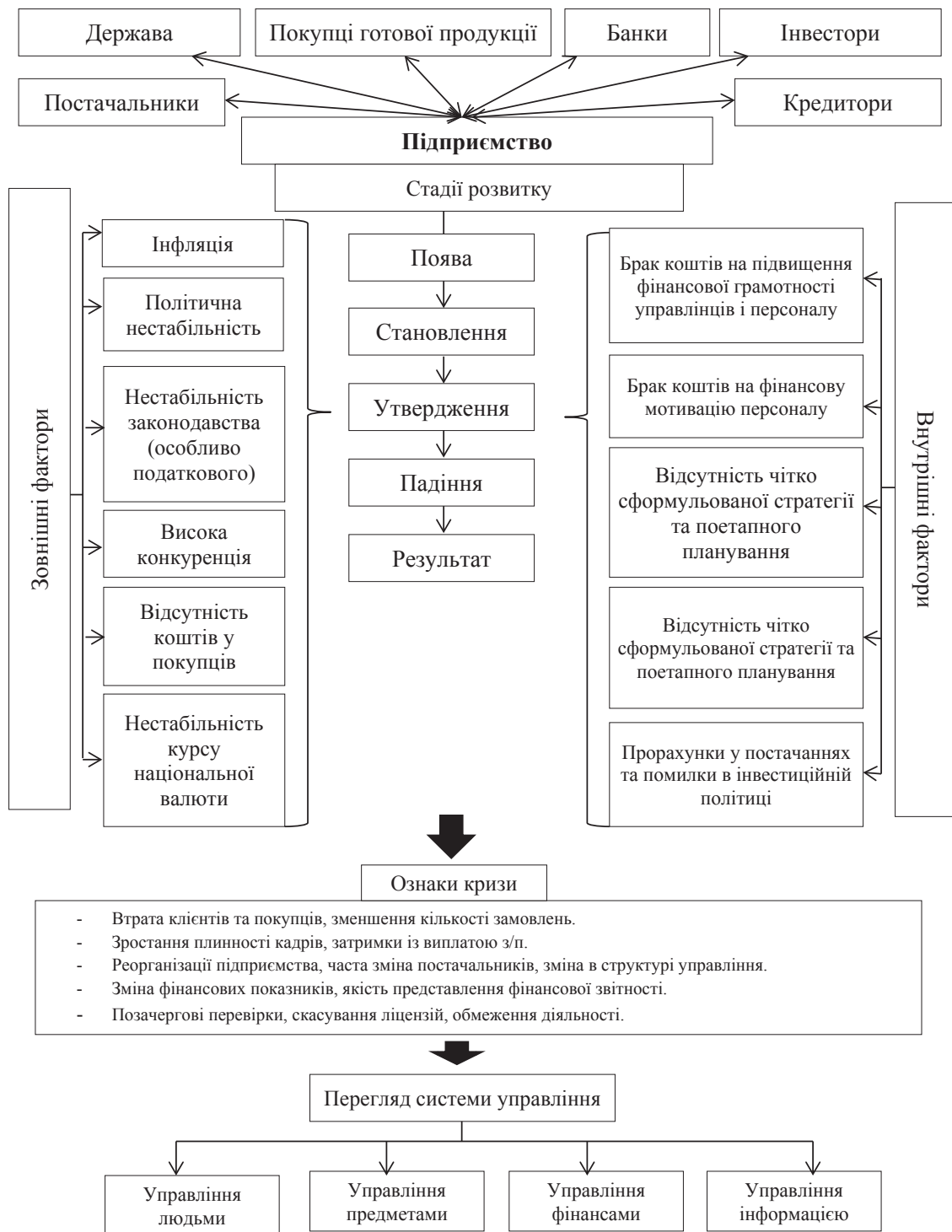

Рис. 2. Аналіз стану підприємства, необхідний для перегляду системи управління

Джерело: складено автором на основі наукових джерел [2, с. 119–120, 128; 9, с. 278–279]

функціонування ліквідується приблизно 70–80% підприємств. На стадії становлення, коли підприємство намагається збільшити обсяги продажу і кількість покупців, посісти «своє» місце на ринку, воно може зіткнутися з організаційними проблемами і під впливом зовнішніх факторів опинитися у ситуації, що загрожує кризою. Під час утвердження керівництво має звертати особливу увагу на конкурентну боротьбу та можливість поділу підприємства, а також інноваційний розвиток. На етапі падіння важливі фінансові показники мають тенденцію до зменшення, що вже свідчить про наявність кризової ситуації, тому необхідно простежити темпи зміни основних показників і оцінити діяльність підприємства. На останньому етапі відбувається ліквідація підприємства тим чи іншим шляхом.

Отже, у разі наявності формування ознак кризової ситуації на підприємстві під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів керівництву необхідно переглянути систему управління на підприємстві та звернути увагу на внутрішні фактори, які піддаються корегуванню і зміні.

Однією з найбільш серйозних проблем, викликаних кризовою ситуацією, є зростання заборгованості підприємства через великі обсяги кредитів та високі ставки відсотків по ним. Оскільки оборотні кошти мають помітне значення, посідаючи значну частину матеріально-грошових активів, їх скорочення підтверджує наявність кризи на під-

приємстві. В структурі оборотних коштів збільшення дебіторської і кредиторської заборгованості свідчить про реакцію підприємства на вплив зовнішніх факторів та наявність ознак кризи, які підприємство буде намагатися ліквідувати через взаємне кредитування. Простежимо за змінами, що сталися в обсягах дебіторської та кредиторської заборгованості підприємств (табл. 2).

Як видно з таблиці 2, обсяги дебіторської заборгованості підприємств щодо ВВП мають тенденцію до збільшення, а динаміка кредиторської заборгованості свідчить про нестабільну ситуацію і дає підстави вважати, що накопичення боргів не припинилося, а перед підприємствами гостро стоїть проблема боргоутворення. Значні обсяги дебіторської і кредиторської заборгованості промислових підприємств України підтверджують застосування кредитування як реакції промислових підприємств на прояви економічної кризи.

У структурі оборотних активів питома вага дебіторської заборгованості за аналізовані роки мала тенденцію до зменшення до 2014 року, після чого знову досягла рівня 2010 року, що викликало дефіцит грошових ресурсів підприємств та зниження їх ділової активності (табл. 3). Позитивною зміною є збільшення грошових коштів підприємств у структурі оборотних коштів з 5,65% у 2010 році до 7,34% у 2015 році.

Таким чином, можемо сказати, що внаслідок неплатежів відбувається деформація структури

Таблиця 2

Динаміка дебіторської та кредиторської заборгованості в народному господарстві України

Показник	Станом на 31 грудня 2010 року	Станом на 31 грудня 2011 року	Станом на 31 грудня 2012 року	Станом на 31 грудня 2013 року	Станом на 31 грудня 2014 року	Станом на 31 грудня 2015 року
Відношення дебіторської заборгованості підприємств до ВВП, %	127,37	115,38	121,12	121,36	123,68	127,17
Відношення кредиторської заборгованості підприємств до ВВП, %	147,87	141,5	147,01	148,09	109,22	110,95
Відношення дебіторської заборгованості підприємств промисловості до ВВП, %	37,94	34,96	35,46	34,95	37,5	38,77
Відношення кредиторської заборгованості підприємств промисловості до ВВП, %	44,58	43,62	43,09	43,27	39,21	41,3

Джерело: розраховано автором на основі статистичних даних [12]

Таблиця 3

Показники кризи капіталу промислових підприємств у продуктивній формі

Показники	Станом на 31 грудня 2010 року	Станом на 31 грудня 2011 року	Станом на 31 грудня 2012 року	Станом на 31 грудня 2013 року	Станом на 31 грудня 2014 року	Станом на 31 грудня 2015 року
Кошти в структурі оборотних коштів, %	5,65	6,12	6,46	6,77	7,6	7,34
Дебіторська заборгованість в структурі оборотних коштів, %	61,65	58,04	58,24	57,94	59,99	61,27

Джерело: розраховано автором на основі статистичних даних [12]

оборотних коштів підприємств, оскільки через затримку платежів під впливом інфляції підприємства отримують лише частину вартості продукції, що була реалізована.

Розглянувши обсяги дебіторської і кредиторської заборгованості українських підприємств як важливу частину обігових коштів та індикатор прояву ознак кризи, можемо зробити висновок про досить важкий фінансовий стан підприємств та необхідність повного аналізу управління підприємствами, застосування мір з виходу із кризового положення, оскільки нестача власних коштів на придбання сировини, матеріалів, оплати енергії та виплату заробітної плати призведе до значного зменшення обсягів реалізованої продукції, що призведе до кризи, яка загрожує подальшому існуванню підприємства, або до наступної фази кризи, яка не сумісна з подальшим існуванням підприємства.

Висновки з проведеного дослідження.

Багато українських підприємств на сучасному етапі їх функціонування відчують недолік коштів для функціонування та розвитку, їх стан можна ідентифікувати як кризовий. Проте за умови правильного підходу до управління, а саме аналізу підприємства, поетапного планування, сформульованої стратегії діяльності та зменшення негативного впливу внутрішніх факторів, якщо криза знаходиться на фазі, що не загрожує функціонуванню підприємства, її слід сприймати як можливість для визначення неефективних елементів внутрішнього середовища. Як показав аналіз, одними з найбільших проблем є великі обсяги кредитів та взаємне кредитування, про що свідчить збільшення дебіторської та кредиторської заборгованості підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Барановський О.І. Сутність і різновиди фінансових криз / О.І. Барановський // Фінанси України. – 2009. – № 5. – С. 3–20.
2. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством : [навчальний посібник] / В.О. Василенко. – К. : ЦУЛ, 2003. – 504 с.
3. Василик О.Д. Теорія фінансів : [підручник] / О.Д. Василик. – К. : НІОС, 2000. – 416 с.
4. Євтух О.Т. Фінансовий менеджмент для магістрів і не тільки : [навчальний посібник] / О.Т. Євтух, О.О. Євтух. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 456 с.
5. Полный словарь иностранных слов, вошедших в употребление в русском языке, с означением их корней / сост. по лучшим источникам Бурдон и Михельсон. – 11-е изд. – М. : А.С. Панафидина, 1907. – 476 с.
6. Фінансові кризи: аналіз причин та механізмів їх прояву / [І.О. Тивончук, П.І. Стецюк, О.І. Тивончук] // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». – 2011. – № 698. – С. 112–118.
7. Туган-Барановский М.И. Периодические промышленные кризисы / М.И. Туган-Барановский. – М, 1997 – 480 с.
8. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: Учебный курс / И.А. Бланк. – К. : Ника-Центр Эльга, 2004. – 656 с.
9. Фінансовий менеджмент : [підручник] / [В.П. Мартиненко, Н.І. Климаш, К.В. Багацька, І.В. Дем'яненко та ін.] ; за заг. ред. Т.А. Говорушко. – Львів : Магнолія-2006, 2014. – 344 с.
10. Цибульська Е.І. Управління потенціалом підприємства : [навчальний посібник] / Е.І. Цибульська. – Х. : Вид-во НУА, 2011. – 384 с.
11. Чернявський А.Д. Антикризове управління підприємством : [навчальний посібник] / А.Д. Чернявський. – К. : МАУП, 2006. – 256 с.
12. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.